

Psychological features of the relationship the parameters of moral and legal reliability and adaptive capabilities of business entities

I. Lantukh

Article info

Received 10.04.2018

Accepted 29.06.2018

Лантух, І.В. (2018).
Психологічні особливості
взаємозв'язку між
параметрами морально-
правової надійності і
адаптаційними
можливостями суб'єктів
підприємницької
діяльності.
Fundamental and applied
researches in practice of
leading scientific schools, 27
(7), 81-87.

Lantukh, I. (2018). Psychological features of the relationship the parameters of moral and legal reliability and adaptive capabilities of business entities. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 27 (3), 81-87.

The article is devoted to consideration of the problem of development of personal reliability of entrepreneurs. Application methods: "Personality questionnaire reliability moral and legal personality" (Strizhov); Expert assessment of the employee's personality (Bovin); "Multi personality questionnaire Adaptability" (Maklakov, Chernyanin) allowed to investigate specific features of adaptive capacity studied with different levels of moral and legal reliability, given the socio-psychological and some physiological characteristics that reflect generalized features neuropsychiatric and social development. Empirically proved that the psychological factor of personal safety business is a moral and meaningful determination of behavior of the individual.

Key words: moral and legal reliability; adaptive potential; subjects of entrepreneurial activity; personality of the entrepreneur.

Психологічні особливості взаємозв'язку між параметрами морально-правової надійності і адаптаційними можливостями суб'єктів підприємницької діяльності

І.В. Лантух

Стаття присвячена розгляду проблеми розвитку особистісної надійності підприємців. Застосування методик: «Особистісний опитувальник морально-правової надійності особистості» (Є.Ю. Стріжов); «Експертна оцінка особистості співробітника» (Б.Г. Бовін); «Багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність"» (О.Г. Маклаков, С.В. Чермянін), дозволили дослідити специфічні особливості адаптаційних можливостей досліджуваних з різним рівнем морально-правової надійності, з урахуванням соціально-психологічних та деяких психофізіологічних характеристик, що відображають узагальнені особливості нервово-психічного та соціального розвитку. Емпіричним шляхом доведено що психологічним чинником особистісної надійності підприємців є морально-сміслова детермінація поведінки особистості.

Ключові слова: морально-правова надійність; адаптаційний потенціал; суб'єкти підприємницької діяльності; особистість підприємця.

Вступ

Сучасний світ висуває перед людиною нові виклики щодо світоглядно-ціннісного формування її особистісної та соціальної сутності. Надшвидка динамічність знаково-інформаційної цивілізації змушує людину включати в структуру власної феноменологічності такий елемент, як підприємливість, без якого неможливим є набуття соціокультурної суб'єктності в надскладному інформаційному світі (Oleksenko, 2017). Нечіткі якісні характеристики, невизначеність значної частини суб'єктів підприємницької діяльності в етичних засадах господарювання зумовлені, з одного боку, відсутністю цілеспрямованої діяльності держави в напрямку всебічного сприяння розвитку й підтримки цієї сфери суспільної діяльності, відсутністю громадського руху за моральний бізнес, а з другого – низьким рівнем професіоналізму, відсутністю ринкового мислення, усвідомлення підприємцями соціального призначення бізнесу та володіння етичними моделями поведінки і морального вибору (Petrenko, 2010). Подолання цих негативних явищ та тенденцій вимагає від суб'єктів підприємницької діяльності високого рівня морально-правової надійності.

Мета статті

висвітлити та обґрунтувати результати емпіричного дослідження морально-правової надійності суб'єктів підприємницької діяльності.

Завдання дослідження

розробити комплекс психодіагностичних методів емпіричного дослідження надійності суб'єктів підприємницької діяльності; дослідити специфічні особливості адаптаційних можливостей досліджуваних з різним рівнем морально-правової надійності, з урахуванням соціально-психологічних та деяких психофізіологічних характеристик, що відображають узагальнені особливості нервово-психічного та соціального розвитку.

Теоретичні засади

На початку 2010-х рр. накопичення великого обсягу досліджень особистісної складової надійності стали передумовою обґрунтування поняття «особистісної надійності». Такий вид надійності ґрунтується на інтегральній характеристиці якостей особистості та особливостей, що визначають стабільність установленої нормативної поведінки в певній професійній діяльності та в її інтересах (Maleev, 2016).

На думку О.Л. Осадчук, особистісна складова відіграє провідну роль у системі професійної надійності, є системоутворюючою та визначає рівень функціонування системи в цілому. В особистісній надійності проявляється ставлення спеціаліста до змісту цілей і результатів професійної діяльності, індивідуальна своєрідність особливостей їх досягнення, а також значущість основних критеріїв надійності (безпомилковості, своєчасності та ін.) (Osadchuk, 2008).

Г.С. Нікіфоров указує на те, що подальше розширення традиційного поняття «надійності» зумовлене застосуванням особистісного підходу. На думку автора, не тільки професійна майстерність, але й моральні якості працівників впливають на безпеку, безаварійність і безпомилковість їх праці, ці якості та надійність професійної діяльності є тісно пов'язаними поняттями (Nikiforov, 1996). У зв'язку з цим, похідною професійної надійності може бути моральна, особистісна надійність, що, на думку Г.О. Балла (Ball, 2006; 2003), полягає в «рівновазі між сталістю та мінливістю», у поєднанні «залежно від ситуації з подоланням її безпосереднього впливу» (Ball, 2006, p.252). За визначенням ученого, особистісна надійність – це така цілісна якість людини, котра визначає готовність останньої до надійного виконання тих чи інших соціальних функцій; кількісно особистісну надійність можна оцінити ймовірністю, і якою вдається передбачити поведінку особистості з реалізації стосунків, що склалися в неї з іншими учасниками суспільного буття (індивідами, групами, організаціями), а також і з нормами та ідеалами, котрі регулюють (або мають регулювати) її поведінку (Ball, 2003).

Є.Ю. Стрижов визначає надійність особистості як психологічну властивість, що дозволяє відтворювати у свідомості зміст моральних норм, розуміти суспільне значення та необхідність їх дотримання, урахувати ці норми при визначенні способу свого буття. Регулювати свої потреби, поточні та перспективні цілі з урахуванням інтересів інших людей, усвідомлювати свою відповідальність перед моральними цінностями та ідеалами, постійно протистояти нормам вузькогрупової та егоїстичної моралі (Strizhov, 2011).

Так, на думку М. О. Кононець, професійна етика підприємця виступає як моральний регламент (зведення етичних норм і правил) для здійснення підприємницької діяльності, тобто є зовнішнім моральним регулятором професійної діяльності підприємця, що визначає ставлення підприємця до свого професійного обов'язку і направляє його поведінку у взаємовідносинах з працівниками належної йому організації, партнерами, а також з урядовими і громадськими інституціями (Kononets).

Зокрема, підприємницький тип особистості, що детерміновано сучасними умовами ринкової економіки, в ідеалі вимагає таких економіко-психологічних властивостей особистості, в яких «економічність» гармонічно поєднується з «моральністю». Провідні цінності ринкової ідеології полягають у знятті багатьох обмежень для активної і підприємливої особистості (Moskalenko).

В структурі моральних нормативів регулювання поведінки підприємців домінуючою цінністю є соціальна відповідальність. Морально-відповідальна поведінка підприємців дедалі більше враховує загальносуспільні потреби узгодження виробничих, комерційних, споживачьких і суспільних інтересів, врахування обов'язковості забезпечення «соціального блага», утворення в соціумі атмосфери ділового партнерства та співробітництва реалізуючи тим самими концепти «миротворчості» як запоруки виходу

з кризового стану розвитку українського суспільства (Petrenko, 2010).

Під особистісною надійністю підприємця ми розуміємо інтегральне психологічне утворення представлене сукупністю компонентів особистісних структур які забезпечують стабільність особистісно-функціонально-діяльнісних показників суб'єкту у процесі трансформації соціокультурного простору та характеризує здатність людини до прогнозованої поведінки, пов'язаної з реалізацією соціальних відносин відповідно до суспільних норм та ідеалів, а також із власним відповідальним вибором.

Адаптаційний потенціал особистості є найбільш важливою характеристикою, пов'язаною з надійністю суб'єкта підприємницької діяльності. При цьому серед складових особистісного адаптаційного потенціалу найбільший вплив здійснює рівень поведінкової регуляції, другорядний – комунікативний потенціал та моральна нормативність.

Особистісний адаптаційний потенціал дозволяє провести диференціацію за ступенем усталеності до впливу психоемоційних стресорів, що визначає доцільність використання інтегральної характеристики розвитку особистості в процедурах прогнозування здоров'я й надійності професійної діяльності (Maklakov, 2011; Maleev, 2016). Індивідуально-психологічні особливості та якості особистості впливають на здатність суб'єкта адаптуватися до змін як зовнішнього середовища, так і внутрішньої регуляції функціональних систем організму людини в різноманітних умовах життя і діяльності. Адекватний активаційний вплив функціонального стану на систему регуляції, дозволяє підвищувати надійність та ефективність праці. Експериментальні психологічні дослідження дозволили виявити особистісні якості, що дозволяють пристосовуватися до професійної діяльності. О.Г. Маклаков назвав сукупність таких якостей особистісним адаптаційним потенціалом. Чим вищий рівень розвитку адаптаційного потенціалу, тим у важчих умовах особистість може успішно виконувати свої професійні обов'язки (Maklakov, 2011).

Методи дослідження

У процесі теоретичного вивчення проблеми та науково-експериментальної роботи використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження:

а) теоретичні: аналіз наукової літератури та керівних документів, що стосуються організації підприємницької діяльності в Україні, узагальнення отриманої інформації, системний аналіз та інтерпретація емпіричних даних, класифікація, побудова аналогій, структурно-функціональне моделювання;

б) емпіричні: «Особистісний опитувальник морально-правової надійності особистості» (Є.Ю. Стріжов) (Strizhov, 2011); «Експертна оцінка особистості співробітника» (Б.Г. Бовін) (Bovin, 2007); «Багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність"» (О.Г. Маклаков, С.В. Чермянін) (Maklakov, 2011).

в) методи математичної статистики (кореляційний аналіз, факторний аналіз), що забезпечують якісний і кількісний аналіз результатів.

Усього в дослідженні взяли участь 448 осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для виявлення реальних вимог, що пред'являються професійною діяльністю до суб'єктів підприємницької діяльності, проводилася експертна оцінка отриманих переліків професійно важливих якостей (ПВЯ). Методом експертних оцінок виявлялися ПВЯ найбільш значимі для успішної діяльності підприємців.

Виходячи з цілісної обумовленості будови особистості, ґрунтуючись на принципах системного підходу (Maleev, 2016), можна відзначити, що дані підсистеми представляють інтегровану характеристику можливості діяльності особистості підприємця, тим самим визначають елементи системи надійності підприємницької діяльності. Що дозволило нам підібрати і розробити адекватний інструментарій дослідження індивідуально-психологічних чинників, що визначають особистісну надійність суб'єктів підприємницької діяльності, а також визначити динаміку їх зміни і характер функціонування.

За результатами методик «Особистісний опитувальник морально-правової надійності особистості» (Є.Ю. Стріжов), «Експертна оцінка особистості співробітника» (Б.Г. Бовін) досліджувані були розділені на три групи, враховуючи професійний досвід, розвиток професійно важливих якостей, стаж підприємницької діяльності, результати практичної діяльності.

В 1 групу - оптимальний рівень особистісної надійності - увійшли 147 осіб, у віці від 21 до 38 років. Стаж підприємницької діяльності становить від 2 до 10 років. Рівень морально-правової надійності високий. Дотримуються традиційних моральних цінностей, прагнуть жити по правді і совісті. Враховують і застосовують традиційні моральні норми в своїй поведінці. Визнають свою особисту відповідальність перед іншими людьми за дотримання моральних норм. Розуміють необхідність дотримуватися цих норм. Стійкі до норм егоїстичної, прагматичної і кримінальної моралі. Ставлення до обману і шахрайства різко негативне. Характерне розуміння праці як першооснови благополуччя людини. Помірковане ставлення до грошей і багатства. При оцінці результату своєї діяльності категорії «праця» і «гроші» застосовуються в тісному зв'язку з категорією справедливості. Наднормативна активність вважається цілком звичайним відношенням до праці.

У 2 групу - достатній рівень особистісної надійності - увійшли 152 особи від 20 до 40 років. Стаж підприємницької діяльності становить від 2 до 12 років. Середній рівень морально-правової надійності. Сталою й осмисленою системою моральних цінностей назвати не можна. Дотримуються їх головним чином під впливом соціального оточення і контролю керівників. Можуть обмежувати свою поведінку, якщо воно може завдати шкоди іншим людям.

Моральні поняття і норми в структурі менталітету не осмислені і не перевірені на практиці, вони існують у свідомості у формі соціальних стереотипів і емоційних переживань.

Відповідальність за аморальну поведінку визнається умовно, моральні норми при обґрунтуванні своїх вчинків застосовуються обмежено. Терпиме пасивно-схвальне ставлення до обману шахрайства. Моральна і правова оцінка шахрайства не дається. Морально-правова сутність шахрайства не усвідомлюється. Є затримки в моральній і правовій соціалізації. У свідомості проявляється конфлікт між традиційними моральними цінностями і універсальними цінностями індивідуалізму і прагматизму.

У 3 групі - знижений рівень особистісної надійності - увійшли 149 осіб у віці від 21 до 33 років. Стаж підприємницької діяльності становить від 1 до 9 років. Низький рівень моральної надійності який можна віднести до прагматичної стадії розвитку, характерними ознаками якого є: головний зміст моральних цінностей становить індивідуалізм і прагматизм. Вищими цінностями є гроші, приватна власність, особиста свобода і матеріальний успіх. Ця категорія працівників відрізняється готовністю до ризику, спритністю і гнучкістю саморегуляції, розвиненою мотивацією досягнення успіху.

Виявляється негативна тенденція до зниження значення моральних норм. Сенси етичних понять «чесність», «справедливість», «гідність» носять абстрактний характер і з особистими інтересами не перетинаються. Помічено інверсію особистісних смислів моральних цінностей в сторону прагматизму і індивідуалізму, тому межі застосування моральних норм чесності і справедливості свідомо обмежуються, висуваються особисті вигідні умови їх дотримання.

Характерний моральний конфлікт у свідомості, моральні омани і логічні помилки в обґрунтуванні способу свого буття, обережність моральної саморегуляції і пошук соціальної підтримки при вирішенні матеріальних проблем. Ставлення до шахрайства позитивне, схвальне.

Домінуючими смислами відносин є розуміння шахрайства як звичайного способу отримання матеріальних благ, впевненість у безкарності. Шахрайство і крадіжка вважаються допустимими за сприятливих для нього умов (приховування події, значна вигода, високі шанси на безкарність).

Характерними ознаками поведінки є несумлінність, зневага до своїх обов'язків, недисциплінованість, обман керівників в оцінці особистих показників і результатів своєї діяльності, порушення трудового законодавства і правил внутрішнього розпорядку.

Процеси моральної саморегуляції, прийняття рішень, самовідношення і самоконтролю знаходяться під сильним впливом цінностей індивідуалізму і прагматизму. Економічна активність детермінована мотивом особистої вигоди. Гроші розуміються як символ успіху і влади, як міра власності і благополуччя. Засобами для досягнення багатства вважаються хитрість, розум, спритність, підприємливість. Багатство має тільки грошовий вираз і підкріплено цінностями прагматизму і індивідуалізму. Виражене відраза до

чесної продуктивної праці. Відчуває свою перевагу над людьми, незалежно від їх здібностей і досягнень, у яких менше грошей. Вони готові на все заради грошей, вони вважають, що гроші «не пахнуть» і неважливо, як вони зароблені.

Особистісні основи стилю взаємодії з іншими людьми становить прагматизм. Цей стиль ще включає елементи соціально схвалюється поведінки («пошук соціальної підтримки»). Взаємодія з партнерами і клієнтами підпорядковане мети забезпечення інтересів близьких їм людей.

Також серед представників третьої групи є характерним наявність корисливої стадії розвитку морально-правової надійності. Склався стійкий конгломерат моральних уявлень, невербалізованих смислів, стереотипів, в якому домінують цінності індивідуалізму, прагматизму і особистого успіху. Моральні цінності стійко прогресують в сторону егоїзму, користі і заперечення моральної відповідальності людини. Уявлення про чесність і справедливість вдвічі нижче, ніж у надійних співробітників.

Мають підвищений інтерес до себе і очікують позитивного ставлення до себе інших людей. Власні моральні цінності егоїзму і особистої вигоди висловлює в емоційно привабливою словесній формі, що маскує їх об'єктивне морально-правове значення.

Характеризують інших людей в першу чергу цінностями матеріального благополуччя - «процвітаючий», «багатий», «заможний».

Розуміють шахрайство як звичайне і поширене явище. Традиційні моральні цінності і норми Закону при оцінці шахрайства не застосовуються.

Упевнені, що порушити закон і вважати себе правим можна не тільки в екстремальних умовах, а й за власними етичним принципом, вважаючи Закон несправедливим.

Чесність розуміється як відвертість з співучасниками. Вірність трактується як відданість найближчим людям. Справедливість мислиться як поділ доходу від злочину пропорційно внеску кожного подільника або як дотримання іншими людьми його прав і свобод. Маніпулятивний стиль міжособистісної взаємодії з іншими людьми з метою отримання особистої вигоди. Виявляється тенденція до використання егоїстичної і асоціальної стратегій подолання матеріальних труднощів.

Головною детермінантою поведінки є користолобство. Категорія «гроші» застосовується у відриві від моральних категорій і навіть протиставляється провідною моральної категорії «справедливість».

Сильно переоцінюють свою працю і вважає його оплату заниженою. Просте виконання обов'язків розцінюється як трудовий подвиг.

Прагнуть легко отримати матеріальну вигоду при незначних витратах психічних, фізичних або матеріальних коштів. Презирливе ставлення до фізичної праці. Впевнені у власній винятковості, при якій праця є долею інших людей. Поняття праці і роботи схожі з поняттям бідності.

Показник адаптивних здібностей ми виявляли, використовуючи багаторівневий особистісний опитувальник „Адаптивність” (О.Г.Маклаков та С.В.Чермянін). Адекватність розгляду даної особистісної якості полягає у тому, що показник адаптації, на наш погляд, є одним з головних показників, тому що він може інтерпретуватися як індикатор стійкості до стресу, результат взаємодії особистісних особливостей і середовища (Maklakov, 2011).

З метою виявлення закономірностей адаптаційних можливостей досліджуваних було застосовано багатофакторний особистісний опитувальник «Адаптивність» О.Г. Маклакова та С.В. Чермяніна. Це дало нам можливість визначити відмінності

досліджуваних груп за наступними шкалами: ПР - поведінкова регуляція, КП - комунікативний потенціал, МН - морально-етична нормативність і ОАП - особистісний адаптаційний потенціал (табл. 1).

Було встановлено, що у досліджуваних 1 групи та 2 групи достовірно частіше, аніж досліджуваних 3 групи зустрічається середній рівень виразності показника комунікативний потенціал (КП) (47,8%, 44,0% проти 35,9% при $p \leq 0,05$). Досліджувані 3 групи порівнянні з 1 та 2 групою частіше демонструють низький рівень комунікативного потенціалу (42,1% проти 23,2% та 31,4%).

Таблиця 1

Узагальнені результати визначення адаптаційних здібностей у досліджуваних в групах з різним рівнем надійності за методикою «Адаптивність» О. Г. Маклакова, С. В. Чермяніна) (%)

Групи досліджуваних	Шкали											
	Поведінкова регуляція			Комунікативний потенціал			Моральна нормативність			Особистісний адаптаційний потенціал		
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
1 група	50,4	42,3	7,3	29,0	47,8	23,2	55,1	37,9	7,0	48,3	47,8	3,9
2 група	44,9	36,0	19,1	24,6	44,0	31,4	47,3	34,6	18,1	42,1	46,3	11,6
3 група	21,3	31,5	47,2	22,0	35,9	42,1	23,4	31,7	44,9	35,5	38,4	26,1

Моральна нормативність (МН) знаходиться у більшості випробовуваних 1 групи на високому рівні – 55,1%, випробовуваних 2 групи – 47,3% що свідчить про високий рівень соціалізації, адекватну оцінку своєї ролі в колективі, орієнтацію на дотримання загальноприйнятих норм поведінки. В 3 групі цей показник дорівнює 23,4%.

Показники за шкалою «особистісний адаптаційний потенціал» (ОАП) розподілилися наступним чином: високий рівень особистісного адаптаційного потенціалу можна спостерігати у 48,3% опитаних 1 групи, 42,1% опитаних 2 групи. Досліджувані цих груп легко адаптуються до нових умов діяльності, швидко «входять» в новий колектив, досить легко і адекватно орієнтуються в ситуації, швидко засвоюють стратегію своєї поведінки і соціалізації. Як правило, не конфліктні, володіють високою емоційною стійкістю. Функціональний стан осіб цієї групи в період адаптації залишається в межах норми, працездатність зберігається.

Для досліджуваних 3 групи характерні середні (38,4%) показники особистісного адаптаційного потенціалу. Значній кількості досліджуваних які складають цю групу є притаманним наявністю симптомокомплексів які можуть свідчити про наявність акцентуації характеру, інтенсивність прояву якої залежить від будь-якої стресової ситуації у житті особи.

І як наслідок стабільність адаптаційних процесів в більшості обумовлена зовнішніми обставинами та умовами середовища. Можливі нервово-психічні зриви, тривалі порушення функціонального стану. Особи цієї групи мають низьку нервово-психічною стійкістю, конфліктні, можуть допускати делінквентні вчинки. Функціональний стан в початкові етапи адаптації може бути порушений. Представники цієї групи вимагають постійного контролю.

Низький рівень особистісного адаптаційного потенціалу спостерігається у досліджуваних 1 групи – 3,9%, 2 групи – 11,6% та 26,1% – 3 групи. Характеристика даного рівня включає занижену адаптацію, яка протікає важко, і спостерігається в основному в осіб з низькою нервово-психічною стійкістю, а також схильних до делінквентних дій.

Наступним кроком нашого дослідження стало проведення кореляційного аналізу між показниками вираженості індивідуально-психологічних особливостей, професійно важливих якостей працівників підрозділів превентивної діяльності і рівнем їх професійної надійності. Для вивчення даного аспекту нами був проведений кореляційний аналіз за допомогою r - критерію Пірсона, який дозволяє визначити, наскільки пропорційна мінливість досліджуваних змінних (табл. 2, 3, 4).

Таблиця 2

Кореляційний зв'язок між параметрами морально-правової надійності і адаптаційними можливостями
(досліджувані 1 групи)

Адаптаційні здібності	Стадії надійності				
	Моральна	Правова	Конформна	Прагматична	Корислива
Поведінкова регуляція	0,906**	0,873	-	-	-
Комунікативний потенціал	0,612*	-	-	-	-
Моральна нормативність	0,956**	0,841**	-	-	-
Особистісний адаптаційний потенціал	0,914*	0,817*	-	-	-

Примітка: * Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$

** Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$

r - коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона

Таблиця 3

Кореляційний зв'язок між параметрами морально-правової надійності і адаптаційними можливостями
(досліджувані 2 групи)

Адаптаційні здібності	Стадії надійності				
	Моральна	Правова	Конформна	Прагматична	Корислива
Поведінкова регуляція	-	0,873**	0,517**	-	-
Комунікативний потенціал	-	0,420*	-	-	-
Моральна нормативність	-	0,906**	-	-	-
Особистісний адаптаційний потенціал	-	0,886*	0,702*	-	-

Примітка: * Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$

** Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$

r - коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона

Таблиця 4

Кореляційний зв'язок між параметрами морально-правової надійності і адаптаційними можливостями
(досліджувані 3 групи)

Адаптаційні здібності	Стадії надійності				
	Моральна	Правова	Конформна	Прагматична	Корислива
Поведінкова регуляція	-	-	-	-	-0,901**
Комунікативний потенціал	-	-	-	-0,704*	-
Моральна нормативність	-	-	-	-0,783*	-
Особистісний адаптаційний потенціал	-	-	-	-	-0,568*

Примітка: * Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$

** Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$

r - коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона

Проведений кореляційний аналіз між параметрами морально-правової надійності і адаптаційними можливостями суб'єктів підприємницької діяльності, дозволив встановити, що оптимальний рівень особистісної надійності (1 група) має тісний позитивний зв'язок на «моральній стадії» з наступними показниками: моральна нормативність ($r = 0,956$ $p \leq 0,05$); особистісний адаптаційний потенціал ($r = 0,914$ $p \leq 0,05$); поведінкова регуляція ($r = 0,906$ $p \leq 0,05$); моральна нормативність ($r = 0,841$ $p \leq 0,05$); особистісний адаптаційний потенціал ($r = 0,817$ $p \leq 0,01$); поведінкова регуляція ($r = 0,873$ $p \leq 0,05$).

Кореляційний зв'язок між параметрами морально-правової надійності і адаптаційними можливостями у комунікативний потенціал ($r = 0,612$ $p \leq 0,01$); поведінкова регуляція ($r = 0,906$ $p \leq 0,05$); на моральній стадії з наступними показниками: моральна нормативність ($r = 0,841$ $p \leq 0,05$); особистісний адаптаційний потенціал ($r = 0,817$ $p \leq 0,01$); поведінкова регуляція ($r = 0,873$ $p \leq 0,05$).

Кореляційний зв'язок між параметрами морально-правової надійності і адаптаційними можливостями у

досліджуваних 2 групи дозволив встановити, що тісний позитивний зв'язок на «правовій стадії» спостерігається за наступними показниками: моральна нормативність ($r = 0,906$ $p \leq 0,05$); особистісний адаптаційний потенціал ($r = 0,886$ $p \leq 0,01$); комунікативний потенціал ($r = 0,420$ $p \leq 0,01$); поведінкова регуляція ($r = 0,873$ $p \leq 0,05$); на «конформній стадії» спостерігається зв'язок з наступними показниками: особистісний адаптаційний потенціал ($r = 0,702$ $p \leq 0,01$); поведінкова регуляція ($r = 0,517$ $p \leq 0,05$).

Кореляційний зв'язок між параметрами морально-правової надійності і адаптаційними можливостями у досліджуваних 3 групи дозволив встановити, що негативний зв'язок на «прагматичній стадії» спостерігається за наступними показниками: моральна нормативність ($r = -0,783$ $p \leq 0,01$); комунікативний потенціал ($r = -0,704$ $p \leq 0,01$); на «корисливій стадії» спостерігається зв'язок з наступними показниками: особистісний адаптаційний потенціал ($r = -0,568$ $p \leq 0,01$); поведінкова регуляція ($r = -0,901$ $p \leq 0,05$).

Результати проведеного дослідження дозволили виявити структуру індивідуально-психологічних особливостей працівників з різним рівнем особистісної надійності. Психологічним механізмом, що визначає функціонування системи надійності, є морально-сміслова детермінація поведінки особистості. Таким чином, ми припускаємо, що морально-сміслові процеси здійснюють істотний вплив на когнітивну, емоційну і мотиваційну сфери психіки і багато в чому визначають особливості розвитку процесів самоконтролю, саморегуляції поведінки.

Високий рівень адаптації обумовлює здатність людини швидко та об'єктивно оцінювати нову для неї ситуацію, вміння пристосовуватись до незнайомих умов. Для суб'єктів підприємницької діяльності високий рівень адаптації є необхідною умовою для ефективного виконання своєї професійної діяльності. Високий рівень

адаптації допомагає фахівцеві швидко реагувати на зміни у навколишніх умовах, а також пристосовуватись до складнощів, що виникають. Розвинені адаптивні навички є також запорукою психологічної стійкості підприємця, адже його професійна діяльність цілком пов'язана з негативною дією стрес-факторів.

Окрім цього адаптивні здібності підприємця допомагають йому встановлювати конструктивні відносини з партнерами, сприяють встановленню та підтримці нових контактів. Наведені факти говорять про важливість вивчення та всебічного аналізу зазначеного поняття, адже особливості його складових опосередковано свідчать про індивідуальні якості особистості.

Висновки

Проблема забезпечення надійності суб'єктів підприємницької діяльності повинна розв'язуватись насамперед через вивчення тих особистісних структур, що забезпечують стабільність і оптимальний рівень особистісно-функціонально-діяльнісних показників підприємців на різних рівнях соціокультурного простору. Особистісна надійність суб'єктів підприємницької діяльності включає в себе морально-правові та просоціальні, гуманістично-орієнтовані цінності, які відповідають етиці обраної ними професійної діяльності та передбачають усвідомлення соціальної значущості та особистісної відповідальності за результати підприємницької діяльності.

Розроблений комплекс психодіагностичних методів емпіричного дослідження професійної надійності працівників підрозділів превентивної діяльності дозволив виявити структуру індивідуально-психологічних особливостей працівників з різним рівнем особистісної надійності.

Література / References

Ball, G.A. (2006). Psychology in the rationalistic perspective. *Selected works*. K.: Publishing house "Basis". [in Russian]

Балл, Г.А. (2006). Психология в рационалистической перспективе. *Избранные работы*. К.: Изд-во «Основа».

Ball, G.O. (2003). Personal reliability in humanistic interpretation: psychological, ethical and pedagogical aspects. *Professional Education: Pedagogy and Psychology: Polish-Ukrainian Yearbook*, IV, 461-474. Kiev; Chektochova. [in Ukrainian]

Балл, Г.О. (2003). Особистісна надійність у гуманістичному тлумаченні: психологічні, етичні та педагогічні аспекти. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник*, IV, 461-474. Київ; Чекстохова.

Bovin, B.G. (2007). Informativeness of expert assessments and self-assessments in the tasks of professional psychodiagnostics. In B.G. Bovin, A.N. Lebedev, T.I. Litvinova, A.M. Rakov (Eds.). *Bulletin of the Tomsk State Pedagogical University*, 10 (73), pp. 81-88. [in Russian]

Бовин, Б. Г. (2007). Информативность экспертных оценок и самооценок в задачах профессиональной психодиагностики. В Б.Г. Бовин, А.Н. Лебедев, Т.И. Литвинова, А.М. Раков (Ред.). *Вестник Томского государственного педагогического университета*, 10 (73), С. 81-88.

Kononets, M.O. Relationship between the levels of moral development and the success of social adaptability of the individual in entrepreneurial activity. *NEWSLETTER NTUU "KPI". Philosophy. Psychology. Pedagogics*, 3 (48) P. 107-115. [in Ukrainian]

Кононець, М. О. Зв'язок між рівнями морального розвитку й успішності соціальної адаптованості особистості в підприємницькій діяльності. *ВІСНИК НТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка*, 3(48) С. 107-115.

Maklakov, A.G. (2011). Formation of the individual's adaptive potential and its development in the learning process in the university. *Bulletin of the Leningrad State University. A.S. Pushkin*, Vol. 5(4), P. 41-51. [in Russian]

Маклаков, А.Г. (2011). Формирование адаптационного потенциала личности и его развитие в процессе обучения в вузе. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, Т. 5 (4), С. 41-51.

Maleev, D.V. (2016). *Psychological factors of development of professional reliability of employees of units of preventive activity of the National Police of Ukraine*: diss. Cand. psycho. Sciences: 19.00.06. Kharkiv: Kharkov. nats united-in Matter. [in Ukrainian]

Малеєв, Д. В. (2016). *Психологічні чинники розвитку професійної надійності працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України*: дис. канд. псих. наук : 19.00.06. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. Справ.

Moskalenko, V.V. Features of economic and moral in the economic culture of personality. Actual problems of psychology: *Collection of scientific works of the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAUP of Ukraine. T. XII. Psychology of creativity. Issue 21* pp. 246-258. [in Ukrainian]

Москаленко, В.В. Особливості економічного та морального в економічній культурі особистості. Актуальні проблеми психології: *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 21* С. 246-258.

Nikiforov, G.S. (1996). *Reliability of professional activity*. St. Petersburg.: Publishing house of St. Petersburg state. University. [in Russian]

Никифоров, Г.С. (1996). *Надежность профессиональной деятельности*. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та.

Oleksenko, R.I. (2017). Conceptual priorities of the formation of a modern economic person. *Humanitarian Bulletin ZGIA*, Issue 70, 164-175. [in Ukrainian]

- Олексенко, Р. І. (2017). Концептуальні пріоритети формування сучасної людини економічної. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, Випуск 70, 164-175.
- Osadchuk, O.L. (2008). *A systematic approach to the study of the professional reliability of a teacher*. Retrieved from: http://vernadsky.tstu.ru/pdf/2008/04g/07g_14.pdf [in Russian]
- Осадчук, О. Л. (2008). *Системный подход к исследованию профессиональной надежности педагога*. Режим доступа: http://vernadsky.tstu.ru/pdf/2008/04g/07g_14.pdf
- Petrenko, T.V. (2010). Moral-ethical aspects of the formation of a European-level entrepreneur. *Problems of formation of a new economy of the XXI century: materials of the International. scientific practice. Conf.*, December 23-24, 2010. Retrieved from: http://www.confcontact.com/20101224/3_petrenko.php (reference date is 10/04/2018). - Title from the screen. [in Ukrainian]
- Петренко, Т.В. (2010). Морально-етичні аспекти формування підприємця європейського рівня. *Проблеми формування нової економіки XXI века* : мат-лы Междунар. науч.-практ. конф., 23-24 декабря 2010 года. Режим доступа: http://www.confcontact.com/20101224/3_petrenko.php
- Strizhov, E. Yu. (2011). *Moral and psychological determinants of fraud: dis. ...* Dr. psychol. n. : 19.00.06. М. : Acad. Exercise. Ministry of the Interior. [in Russian]
- Стрижов, Е. Ю. (2011). *Нравственно-психологические детерминанты мошенничества* : дис. ... д-ра психол. н. : 19.00.06. М.: Акад. упр. МВД РФ.
- Tsekhmister, Ya. (2014). Paradigm analysis of the personality sociogenesis. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 6, 169-173.